

Dzieje nauczania leśnictwa w Warszawie w latach 1816-1918

Ryszard Młynarczyk

Abstrakt. Dzieje nauczania leśnictwa w Warszawie, a zarazem na ziemiach polskich, zaczynają się wraz z ogłoszeniem „Postanowienia urządzającego szkołę szczególną leśnictwa” z dnia 20 stycznia 1818 r. Był to początek historii, której głównymi bohaterami stali się leśnicy, naukowcy i twórcy administracji leśnej w Królestwie Polskim, a przede wszystkim miłośnicy przyrody i patrioci. Niniejsza praca charakteryzuje akademickie ośrodki kształcące adeptów nauk leśnych zwłaszcza związane z tradycją Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

Słowa kluczowe: historia, szkoły leśne w Warszawie, studia leśne

Abstract. History of forestry education in Warsaw between the years 1816 and 1918. History of forestry education in Warsaw, as well as in Poland in general, started with the announcement of „Postanowienie urządzające szkołę szczególną leśnictwa” on 20th January, 1818. It was the beginning of a history which main characters become foresters, scientist and founders of forest administration in the Congress Kingdom of Poland, but primarily lovers of nature and patriots as main protagonists. This paper presents academic profiles of schools, that educated foresters, especially the ones bound by tradition with Warsaw University of Life Sciences.

Key words: history, forestry academies in Warsaw, forestry studies

Wstęp

Pojawienie się potrzeby nauczania leśnictwa jako samodzielnej dyscypliny naukowej było efektem rozwoju gospodarki kapitalistycznej w Europie pod koniec XVIII w. Zmieniły się potrzeby i oczekiwania w stosunku do pobieranego z lasu surowca – zwiększył się popyt na tzw. „kopalniaki”, używane w górnictwie oraz sortymenty niezbędne do pracy rozwijających się zakładów przemysłowych oraz do budowy okrętów wojennych i handlowych. Model feudalnego (czy też pługowicznego) gospodarowania lasami zaczął odchodzić w niepamięć. Narodziła się potrzeba zrównoważonego i rentownego prowadzenia gospodarstw leśnych, dających możliwość kontrolowania i użytkowania produkcji drzewnej. Wraz z tymi potrzebami pojawił się popyt na wykształconych w tej dziedzinie specjalistów – leśników (Grzywacz 2008).

Na ziemiach polskich od neolitu wypalano lasy w celu uzyskania terenów pod uprawy rolnicze. W czasach nowożytnych zintensyfikowano wycinkę z powodu sprzedaży surowca drzewnego kupcom z krajów Europy Zachodniej. Zagraniczni obserwatorzy odbierali te zmiany negatywnie. Szczególnie źle oceniany był brak troski o przyszłość lasów. Komentarz francuskiego księdza jezuita Huberta Vautrina z drugiej połowy XVIII wieku pokazuje postawę Polaków:

„[...] nie troszcząc się o przyszłość i żale potomnych (...) Całkowite wycięcie lasu jest jego bezpowrotną zagładą. Natura może usiłować go wskrzesić, ale topór chłopca, żarłość zwierząt

domowych zniszczy młode pędy, potrzeba bowiem szuka zaspokojenia we wszystkim co znajdzie. Dawna obfitość lasów w Polsce sprawiła, że przyzwyczajono się nie cenić ich.” (Górski 2005 za Zawadzkiem 1963).

Odpowiedzią na drastycznie spadającą powierzchnię lasów było wydanie przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego Uniwersału względem Borów y Lasów w Koronie y w Wielkim Xsięstwie Litewskim w roku 1778 (Studniarski 1930 za Poniatowski 1778). Również światlejsi obywatele zauważali nadmierną eksploatację lasów. Ksiądz Jan Krzysztof Kluk starał się poszerzać świadomość społeczeństwa tworząc prawdopodobnie pierwszy podręcznik leśnictwa pt. „Roślin potrzebnych (...) utrzymanie, rozmnożenie i zażycie. Tom II. O drzewach, i ziołach dzikich, lasach etc.” (Kluk 1778). Dzieło to zwracało uwagę na potrzebę traktowania eksploatacji lasów jako odrębnej gałęzi gospodarki, a więc także stworzenia osobnej administracji opartej na sporządzonym wcześniej planie. Jednak dopiero okres rozbiorów przyniósł konkretne rozwiązanie, jakim było stworzenie w Królestwie Polskim urzędu Dyrekcji Generalnej Dóbr i Lasów Rządowych w ramach Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu. Następnie zadbano o wykształcenie kadry sprawującej nadzór nad lasami skarbowymi (Górski 2005).

Jednak korzenie nauczania leśnictwa na ziemiach polskich, a przede wszystkim w Warszawie, sięgają jeszcze czasów przedrozbiorowych. Gdy w 1773 r. powołano Komisję Edukacji Narodowej, wśród jej założeń było włączenie leśnictwa jako odrębnego przedmiotu do szkolnictwa ogólnego na poziomie wyższym, pomaturalnym lub średnim, bądź w ramach historii naturalnej lub zasad gospodarstwa wiejskiego. Przykładami jednostek dydaktycznych, które wywiązywały się z tego zadania były Szkoła Prawa w Warszawie (w latach 1809-1811) oraz Szkoła Nauk Administracyjnych (od 1811 do 1815 roku), lecz dopiero utworzenie Królestwa Polskiego i jego krótkotrwała stabilizacja dały przyczynek do powstania szkolnictwa leśnego i utworzenia samodzielnego ośrodka akademickiego jakim była Szczególna Szkoła Leśnictwa w Warszawie (Miklaszewski 2008a).

Poza wyżej wymienionymi jednostkami, leśnictwa nauczano również w Instytucie Agronomicznym w Marymoncie (w latach 1840-1862) oraz w ramach Towarzystwa Kursów Naukowych na Wyższych Kursach Leśnych (w latach 1916-1918). Niniejsze opracowanie ma na celu przybliżenie dziejów historii nauczania leśnictwa w Warszawie do momentu utworzenia Wydziału Leśnego Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w roku 1918 r. Opisane poniżej ośrodki kształcące leśników mogą być traktowane jako fundament tradycji SGGW, co głównie wynika z chronologii i umiejscowienia ich w obecnych granicach administracyjnych stolicy, ale przede wszystkim z powodu odwoływania się każdego z nich do poprzedniej uczelni i kontynuowania tradycji szkół leśnych związanych z Warszawą. Opracowanie to jest krótką charakterystyką leśnych ośrodków akademickich, głównie pod kątem genezy powstania, trybu studiów, osób związanych z daną uczelnią i miejscem na mapie obecnej Warszawy.

Metodyka

Metodyka pracy opierała się na przeglądzie publikacji na temat historii nauczania leśnictwa w Warszawie oraz na opisanie przebiegu jej dziejów. Z dawnych numerów Sylwana wykorzystano artykuły cytowane we współczesnych opracowaniach. Poza materiałami pochodzącymi z archiwów prywatnych autora oraz opiekuna Sekcji Historii i Przynależenia Wojskowego Leśników KNL – dr inż. Justyny Nowakowskiej, wykorzystano zasoby Biblioteki Głównej SGGW, Biblioteki Narodowej w Warszawie oraz źródła internetowe.

Na początku postanowiono odpowiedzieć na pytanie: Dlaczego zaistniała potrzeba nauczania leśnictwa? Odpowiedź zawarto we wstępie niniejszej pracy. Drugim etapem było scharakteryzowanie genezy i kontekstu w jakim powstały ośrodki nauczania leśnictwa w Warszawie, jak również przedstawienie sposobu studiowania ośrodków nauczania leśnictwa w Warszawie – np. czasu trwania nauki.

Wyniki i dyskusja

Szkoła Szczególna Leśnictwa w Warszawie

Gdy kongres wiedeński w roku 1815 ostatecznie zakończył okres wojen napoleońskich i dał pokój krajom Europy, a w jego wyniku powstało połączone unią personalną z Cesarstwem Rosyjskim Królestwo Polskie, na czele którego stał cesarz Aleksander I Romanow, władze państwa mogły skupić się na sprawach wewnętrznych, w tym również na gospodarce leśnej. Oprócz stworzenia sprawnej hierarchii organizacyjnej zdano sobie sprawę, że potrzebna będzie wykształcona kadra posiadająca określone kompetencje dla poszczególnych szczebli administracyjnych. Tak w ramach Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu powstała Dyrekcja Dóbr i Lasów Rządowych (do 1 lipca 1817 r.) oparta na zasadach działających w Dyrekcji Generalnej Dóbr i Lasów Narodowych w okresie Księstwa Warszawskiego. Następnie powołano Dyrekcję Generalną Lasów Rządowych (od 1 lipca 1817 r. do 1 lipca 1818 r.) z urzędem Dyrektora Generalnego (stanowisko funkcjonowało od 1 czerwca 1816 r.) na czele. Po krótkim czasie Rada Administracyjna Królestwa zlikwidowała instytucję Dyrekcji Generalnej Lasów Rządowych pozostawiając urząd Dyrektora Generalnego, a następnie stworzyła Dyrekcję Generalną Dóbr i Lasów Rządowych (od 1 lipca 1818 r.) na czele z tymże Dyrektorem (Heymanowski 2008).

Dzięki działaniom Ludwika Platera (Dyrektora Generalnego Lasów Rządowych) oraz Stanisława Staszica, ale przede wszystkim dzięki zgodzie cesarza-króla, powstał zarys stworzenia szkoły wyspecjalizowanej (stąd przedrostek „szczególna”) dla danej grupy zawodowej – w tym przypadku leśników. Podobne placówki istniały już w Rosji, Danii, Niemczech czy Austrii. Dzień 28 maja 1816 r. można uznać za datę narodzenia się koncepcji ośrodka akademickiego o profilu leśnym, mającego kształcić przyszłych urzędników zarządzających lasami rządowymi, ale nie tylko. Ramy organizacyjne zostały ostatecznie określone w akcie Namiestnika Królewskiego, gen. Józefa Zajączka, z 20 stycznia 1818 r., jednak stopień zaangażowania w utworzenie akademii leśnej sugeruje, że głównym pomysłodawcą i twórcą koncepcji szkoły szczególnej o profilu leśnym był Ludwik Plater (Heymanowski 2008).

Kurs teoretyczny Szkoły Szczególnej Leśnictwa otwarto 26 marca 1818 r. Było to wówczas wydarzenie bez precedensu w Królestwie Kongresowym. Powstał pierwszy ośrodek nauczania leśnictwa o charakterze akademickim na ziemiach Rzeczypospolitej. Od przyszłych uczniów stałych Szkoły wymagano: dowodu usamowolnienia lub zezwolenia prawnych opiekunów, dowodu posiadania co najmniej 16 lat, wiarygodnego świadectwa o dobrym i moralnym postępowaniu, dowodu lekarza o dobrym wzroku i mocnym słuchu oraz świadectwa ukończenia szkół elementarnych (Heymanowski 2008 za Żabko-Potopowicz 1960).

Wśród wykładanych nauk można było znaleźć przedmioty matematyczne: arytmetyka, geometria, miernictwo; przedmioty przyrodnicze: botanika, entomologia leśna, mineralogia; przedmioty właściwego leśnictwa: uprawa leśna, technologia leśna, administracja leśna,

policya leśna; przedmioty myślistwa: zoologia, nauka łowów; jak również nauki pomocnicze: styl polski, rysowanie, język niemiecki. Przeglądając roczne zestawienia planów zajęć dla oddziałów można wywnioskować, że były one zmieniane każdego roku. Prawdopodobnie wynikało to z corocznych instrukcji jakie Rada Szkoły otrzymywała od Dyrektora Generalnego oraz z braku odpowiedniej kadry dydaktycznej. Przedmioty były rozdzielone na „klasy”, które oznaczały grupę stanowisk, na jakie po ukończeniu studiów absolwent mógł aplikować. Początkowo studia trwały dwa lata (dwa oddziały). Od 12 listopada 1824 r. wprowadzono podział na trzy klasy. Podział ten regulował kwestie rekrutacyjne. I tak: uczeń rozpoczynający nauki w oddziale I, do klasy pierwszej urzędów np. chcący zostać podleśnym musiał ukończyć szkołę wydziałową lub przynajmniej cztery klasy Szkoły Wojewódzkiej i okazać potwierdzenie Rady tej szkoły. Z kolei od aplikanta planującego zostać taxatorem leśnym i pobierać nauki w oddziale III wymagano uzyskania patentu magistra administracji w Królewsko-Warszawskim Uniwersytecie i świadectwo posiadania pełnego wykształcenia w zakresie historii naturalnej i matematyki stosowanej. Nauka w oddziałach była prawdopodobnie jednoroczna. Od roku szkolnego 1824/25 czas trwania nauki w oddziale II trwał dwa lata. Po każdym roku odbywał się egzamin. Na ostatnim roku egzamin obejmował wiedzę zdobytą przez cały okres pobierania nauk. Komisji egzaminacyjnej przewodniczył zwykle sam Dyrektor Generalny – Ludwik Plater. Aby absolwent Szkoły mógł jednak pracować w dziale administracji leśnej, wymagano od niego uzyskania pozytywnego wyniku kolejnego egzaminu. W zależności od rangi stanowiska składano go przed komisją wojewódzką lub przed Główną Komisją Egzaminacyjną, której przewodniczącym był ks. Stanisław Staszic (O przedmiotach... 1820, O Szkole... 1820, O Szkole... 1823, Plan naukowy... 1827, Plan naukowy... 1828, O Szkole... 1829, Szkoła... 1830).

W roku szkolnym 1822/1823 powołano Szkołę Praktyki Niższej, która skupiała absolwentów Szkoły Szczególnej Leśnictwa (później nazwaną Szkołą Teoretyczną) i uzupełniała ich wiedzę o zagadnienia praktyczne ściśle związane z przyszłą pracą. Nauki uzupełniające trwające dwa lata odbywały się w Leśnictwie Lubochnia (w latach 1823-1828) oraz Leśnictwie Bodzentyn (w latach 1826-1831). Warto nadmienić, że jednym z dyrektorów Szkoły Praktyki Niższej był twórca Słownika leśnego, bartnego, bursztyniarskiego i orylskiego – Wiktor Kozłowski (Miklaszewski 2008a).

Od samego początku istnienia Szkoły Szczególnej Leśnictwa borykano się z problemem siedziby. Do roku szkolnego 1818/1819 lekcje prowadzono w Pałacu Kazimierzowskim. To właśnie tam 26 marca 1818 r. otwarto Szkołę Szczególną Leśnictwa. W dalszych latach zajęcia (poza lekcjami fizyki, które kontynuowano w Królewskim Uniwersytecie Warszawskim) prowadzono przy ulicy Mazowieckiej nr 1346, a prawdopodobnie obok mieścił się internat dla słuchaczy. Innym mankamentem na wstępie był brak kadry dydaktycznej. Z początku profesorów było pięciu, aby ostatecznie zgromadzić ich 15 w ciągu 13 lat działalności Szkoły Teoretycznej i 9 lat Szkoły Praktyki Niższej. Wśród nich znajdowali się znakomici dydaktycy: Ludwik August hr. Plater, Juliusz baron Brinken, Michał Szubert, Adam Maksymilian Kitajewski, Józef Karol Skrodzki, Juliusz Kolberg, Fryderyk Florian hr. Skarbek, Michał Matuszewski. Mimo, że Szkoła miała sporo problemów organizacyjnych, to uczniowie byli w dość komfortowej sytuacji. Studia były bezpłatne. Dodatkowym ułatwieniem było wprowadzenie stypendiów dla mniej zamożnych uczniów. Jak wspomina jeden z wychowanków Szkoły – Antoni Auleitner: „wsparcie pieniężne wynosiło od 300 do 400 złp; do tego dochodziły, nieodpłatnie, mieszkanie,

opał i światło” (Barański 1969). Dla przykładu nadleśniczy w tamtym okresie zarabiał prze-
ważnie 2000 złp miesięcznie (Heymanowski 2008).

Historia nie była jednak łaskawa dla Szkoły Szczególnej. W wyniku powstania listopadowego i ograniczenia swobód, z dniem 1 stycznia 1832 r., zamknięto Uczelnię. Podczas 13 lat istnienia Szkoły nauki pobierało w niej około 200 uczniów lub słuchaczy oraz ponad 160 praktykantów i aplikantów. Spośród tej liczby 150 osób ukończyło Szkołę. Wśród cenionych absolwentów warto wymienić Antoniego Auleitnera – późniejszego pracownika lasów rządowych Królestwa Polskiego oraz lasów własności prywatnej. Jego doświadczenie zawodowe przełożyło się na szereg opracowań dotyczących gospodarki leśnej, przede wszystkim urządzania lasu, które publikował w *Roczniku Gospodarstwa Krajowego* oraz *Sylwaniu i Tygodniku Rolniczym*. Ważną pozycją w jego dorobku popularyzatora wiedzy leśnej jest „Gospodarstwo leśne, czyli proste zasady hodowania, urządzania i ochrony lasów oraz korzystnego z nich użytkowania ze szczególną uwagą na lasy prywatne dla użytku właścicieli ziemiańskich, rządców dóbr i leśniczych praktycznie wyłożone” (Auleitner 1845 i drugie wydanie 1853). Podręcznik ten zawiera, poza wiedzą praktyczną, wiadomości z literatury zagranicznej – głównie niemieckiej. W latach 1832-1835 Auleitner był odsunięty od służby leśnej, prawdopodobnie za wspieranie uczestników powstania listopadowego (Bachulski 1935). Warty wspomnienia jest także Klemens Wydrzyński, który podobnie jak Auleitner pracował później w lasach rządowych oraz prywatnych. Był kolejno asesorem nadleśnego przy Komisji województwa kaliskiego, nadleśniczym w guberni augustowskiej, referentem, komisarzem urządzania i oceniania lasów w Wydziale Dóbr i Lasów Rządowych, referentem i naczelnikiem Sekcji Leśnej w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu. Do jego głównych prac należą: „Przewodnik dla służby leśnej rządowej” (Wydrzyński 1853 i drugie wydanie 1858) i „Urządzenie lasów w Królestwie Polskim” (Wydrzyński 1862, Molenda 1980b). Innym znanym absolwentem Szkoły Szczególnej Leśnictwa w Warszawie był Mikołaj Reumann – inspektor lasów górniczych i urzędnik do specjalnych poruczeń przy Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu Królestwa Polskiego, który publikował w *Sylwaniu* – m. in. „Gospodarstwo Łowieckie z historią starożytnego łowiectwa polskiego” (Reumann 1845, Molenda 1980a).

Instytut Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa

Okres od 1832 do 1840 roku był niepomyślny dla szkolnictwa w Królestwie Kongresowym. Powstanie listopadowe spowodowało zaostrożenie restrykcji wobec polskich obywateli i przyspieszyło proces rusyfikacji. Zahamowano również nauczanie leśnictwa. W latach 30. XIX w. władze rosyjskie starały się ograniczyć poziom nauczania w całym Cesarstwie, aby rzekomo zunifikować edukację. Ośrodki akademickie przestały pełnić swoją rolę i przeistoczono je w szkoły uczące na poziomie średnim (Przybyszewski 2009).

Te zmiany dotarły również do Instytutu Agronomicznego w Marymoncie uruchomionego 23 września 1816 r., którego pierwszym dyrektorem był Jerzy Benjamin Flatt. Tak jak w przypadku Szkoły Szczególnej Leśnictwa do orędowników powstania Instytutu należał Stanisław Staszic. Była to najstarsza szkoła o poziomie akademickim kształcąca rolników, agronomów, zarządców dóbr, na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej. Na poziomie niższym nauczano w zawodach parobków, owczarzy, gorzelników i innych profesji popularnych w posiadłościach ziemskich. W dniu 31 sierpnia 1840 r. doszło do reorganizacji Instytutu. Został przemianowany na Instytut Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa (IGWL). Wraz ze zmianą nazwy do oferty edukacyjnej wprowadzono oddział leśny. Określono nauki główne i pomocnicze będące uni-

wersalne dla wszystkich kierunków studiów. Leśnictwo wchodzące w skład nauk głównych składało się z przedmiotów takich jak: uprawa lasów, ochrona albo policya lasów, użytkowanie z lasów, urządzenie, czyli zagospodarowanie lasów, szacowanie i ocenianie lasów, zarząd albo administracja lasów, instrukcje leśne rządowe oraz łowiectwo (Erlicki 1877). Studia w Instytucie trwały ponad dwa lata, a po ich zakończeniu obowiązywała co najmniej roczna praktyka. Dopiero po spełnieniu tych wymogów słuchacze mogli przystąpić do egzaminu dyplomowego.

Od 1857 roku w myśl nowo wprowadzonych ustaw nie wyodrębniono w Instytucie oddziału leśnego. Przedłużono czas trwania studiów do trzech lat. Odjęto roczne praktyki, w zamian, oferując zajęcia praktyczne w trakcie studiowania. Do grona 288 absolwentów należał Adam Asnyk. Instytut ostatecznie zakończył swoją działalność w 1862 r. w wyniku przeniesienia wyposażenia do Puław i utworzenia tam Instytutu Politechnicznego i Rolniczo-Leśnego. Studenci, którzy nie dokończyli nauki w Marymoncie mieli możliwość ukończenia ich w Puławach. Części kadry dydaktycznej IGWiL zaproponowano przeniesienie do nowopowstałej szkoły. W pierwszej rekrutacji do oddziału Leśnego w Puławach zapisało się 50 słuchaczy, w tym 15 chcących dokończyć przerwane studia. Wśród przedmiotów związanych z lasami były: ochrona i uprawa lasów, łowiectwo, szacowanie i ocenianie lasów, botanika leśna, entomologia leśna, technologia leśna i użytkowanie lasów, przepisy krajowe dotyczące leśnictwa, a także statystyka leśna (Wieczorek 2008).

Obecnie nie zachowała się zabudowa mogąca świadczyć o obecności Instytutu Marymonckiego. W roku 1954 ostatecznie rozebrano gmach Szkoły. Jedynym budynkiem, pamiętającym czasy świetności Szkoły Agronomicznej jest kościół pw. Matki Boskiej, Królowej Polski, który przed przebudową pełnił funkcję kaplicy uczelnianej. Mieści się on w Warszawie przy ulicy Gdańskiej 6a (Wieczorek 2008).

Wyższe Kursy Leśne Towarzystwa Kursów Naukowych

Wyższe Kursy Leśne powstały w 1916 roku. Były pierwszą instytucją realizującą program studiów leśnych w XX w., w Polsce. Powołano je do życia uchwałą Zarządu i Głównej Rady Naukowej Towarzystwa Kursów Naukowych, dzięki inicjatywie Władysława Grabińskiego. Akademicki program nauczania leśnictwa zakładał 3-letni tok studiów. Do kadry dydaktycznej należeli znani spośród warszawskich naukowców Teodor Doruchowski, Józef Miłobędzki, Józef Trzebiński, Józef Rosiński i Adam Czartkowski. W latach 1916-1918 w Kursach uczestniczyło ponad 90 osób. Zajęcia odbywały się w pracowniach należących do Muzeum Przemysłu i Rolnictwa przy ul. Krakowskie Przedmieście 66 oraz w budynkach przy ulicy Miodowej w Warszawie (Miklaszewski 1938, 2008b).

W momencie odzyskania niepodległości zaistniał pomysł upaństwowienia placówki, jednak nie wywołało to entuzjazmu wśród jej władarzy. Sama instytucja Towarzystwa Kursów Naukowych była założona od podstaw z inicjatywy i funduszy prywatnych. Dopiero upaństwowienie Wyższej Szkoły Rolniczej i przemianowanie jej na Szkołę Główną Gospodarstwa Wiejskiego doprowadziło do podjęcia przed Radę Naukową Wyższych Kursów Leśnych decyzji o likwidacji kursów oraz przejściu studentów na Wydział Leśny SGGW. Dzięki kilku latom istnienia tej inicjatywy udało się zespolicz praktycznie całe przyszłe grono akademików związanych z Wydziałem Leśnym, co było istotne dla jego dobrego funkcjonowania w przyszłości. Samo istnienie Kursów pokazało też, jak ważna dla odradzającej się Rzeczypospolitej była potrzeba kształcenia nowych pokoleń leśników (Miklaszewski 1938, 2008b, Więcko 2008).

Początki polskojęzycznego piśmiennictwa leśnego

Pomimo wcześniej wymienionych ograniczeń w trakcie działania Szkoły Szczególnej Leśnictwa (1818-1832) w Warszawie okres jej trwania był czasem obfitego rozwoju piśmiennictwa branzowego. Istotny wkład w rozwój polskojęzycznej literatury leśnej miał sam inicjator utworzenia tej akademii – hrabia Ludwik Plater. Rzecz o gospodarstwie leśnym (Plater 1807) jest uznawana za pierwszy polski podręcznik dotyczący gospodarki leśnej. Autor opisuje w nim sosnę zwyczajną pod względem botanicznym (dynamika wzrostu, charakterystyka gatunku, szkodniki), hodowlanym (odnowienie naturalne i sztuczne, nasiennictwo), szacowanie miąższości drzew i drzewostanów oraz pozyskiwanie z nich pożytków, a także ich ochronę. Prawdopodobnie po raz pierwszy pojawiają się takie sformułowania jak trzebież, kolej leśna (współcześnie kolej rębny), drzewostan, klasa (wieku) i in. Ponad dwadzieścia lat po powstaniu pierwszego podręcznika leśnego wydane zostaje dendrologiczne opracowanie Michała Szuberta pt. „Opisanie drzew i krzewów leśnych Królestwa Polskiego” (Szubert 1827). Było to studium łączące opisy botaniczne z charakterystyką hodowlaną drzew i krzewów. Warto nadmienić, że dzieło to zostało zadedykowane hrabiemu Platerowi, co jednoznacznie pokazuje jak ogromne znaczenie miał on w kształtowaniu się leśnictwa Królestwa Polskiego – zarówno jako dziedziny nauki, jak i gałęzi gospodarki. Do grona autorów opracowań leśnych należy też Antoni Auleitner – absolwent Szkoły Szczególnej Leśnictwa, który miał duży wpływ na kształtowanie się leśnego know-how gospodarowania lasami. Oprócz wymienionego wcześniej „Gospodarstwa leśnego” napisał „Przewodnik leśny, czyli zbiór treściwy najważniejszych działań gospodarczych ze stosownym podziałem przedmiotów oraz wskazaniem właściwego czasu, w jakim dla utrzymania w dobrym stanie lasów wykorzystane być mają (...), ułożony dla użytku rządów dóbr, nadleśnych i leśniczych” (Auleitner 1850) – drugi już w swoim dorobku podręcznik.

W zaborze rosyjskim powstawały też prace autorów niezwiązanych ze Szkołą Szczególną Leśnictwa. Przykładem mogą być prace Karola Fryderyka Gustawa Henkego, profesora leśnictwa w Instytucie Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Marymoncie: „Zbiór wyrachowań potrzebnych leśniczemu wyższemu i niższemu, rządcom i właścicielom lasów, budowniczym, inżynierom, i tym wszystkim, którzy drzewo, oraz lasy sprzedają lub nabywają, z porównaniem miar i wag” (Henke 1842) oraz „Nauka urządzania, oszacowania i oceniania lasów” (Henke 1846, Chałupka 2014). Z perspektywy organizacji pracy i zarządzania lasami rządowymi fundamentalną pozycją było „Opisanie lasów Królestwa Polskiego i gubernij zachodnich cesarstwa rosyjskiego: Pod względem historycznym, statystycznym i gospodarczym, Tom 1” napisane przez Aleksandra Połujiańskiego w roku 1854. Opracowanie było do tego stopnia kluczowe, że mogło być udostępnione tylko ograniczonej liczbie osób związanych z lasami Królestwa – gdyż stanowiło bazę danych, ówczesny raport o stanie gospodarki leśnej i kondycji kraju, zawierający szczegółowe informacje statystyczne i imienne. Władze zdawały sobie sprawę z jego wartości – i stąd wynikał limitowany nakład i dostęp kontrolowany przez Komitet Cenzury.

Poza wydawnictwami książkowymi pojawiło się w 1820 r. pierwsze czasopismo poświęcone leśnictwu – *Sylwan*. Pierwszymi jego redaktorami byli Juliusz baron Brinken i Hipolit Franciszek Cielecki. Początkowo był to periodyk skierowany do urzędników leśnych. Komisja Przychodów i Skarbu wykorzystywała go jako biuletyn branzowy do publikowania rozporządzeń, dlatego też kolejnymi dekretnami zobowiązywała służbę leśną do prenumerowania *Syl-*

wana. Drugą misją pisma było propagowanie nauk leśnych przez umieszczanie rozpraw naukowych dotyczących miernictwa, urządzania, uprawy i użytkowania lasu, botaniki, entomologii, łowiectwa, ochrony lasu i szkodnictwa leśnego (Miklaszewski 2008a). Na łamach wydawnictwa znalazło się również miejsce dla spraw Szkoły Szczególnej Leśnictwa. Pierwszy zeszyt zawierał artykuł traktujący o potrzebie zaistnienia szkolnictwa leśnego i przybliżał program studiów (O przedmiotach... 1820). Zeszyt czwarty zawierał dokładniejsze informacje na temat składu kadry, uczących się, zbiorach dydaktycznych, a także informował o publikacjach książkowych zagranicznych i polskich poruszających kwestie leśne (Szkołe... 1820). Tym samym czasopismo stało się przestrzenią komunikacji praktyków i administracji rządowej oraz słuchaczy i studentów leśnictwa.

Podsumowanie i wnioski

Potrzeba nauczania leśnictwa u schyłku Polski przedrozbiorowej była duża, jednak ostatni rozbiór w roku 1795 uniemożliwił uruchomienie szkolnictwa leśnego. Dopiero czasy krótkiego pokoju – w okresie Księstwa Warszawskiego – oraz perspektywy stabilizacji – w okresie Królestwa Polskiego – dały możliwość stworzenia stałej administracji leśnej, a wraz z nią otwarcia Szkoły Szczególnej Leśnictwa. Od samego początku szkolnictwo leśne na ziemiach polskich skupiało się wokół ówczesnej stolicy – Warszawy. Działalność edukacyjna w zakresie leśnictwa była ściśle związana z Korpusem Leśnym i wymaganiami jakie były stawiane przez Dyрекcję Generalną Dóbr i Lasów Rządowych wobec kandydatów do pracy. Lata nauczania leśnictwa w okresie zaborów zeszły się w czasie z powstaniem narodowymi, w których uczniowie lub absolwenci brali czynny udział walcząc o niepodległą Rzeczpospolitą. Często tracili w nich życie lub byli represjonowani przez władze rosyjskie. Przykładem mogą być postacie związane ze Szkołą Szczególną Leśnictwa: Ludwik Plater – w trakcie powstania listopadowego zajmował miejsce w Radzie Najwyższej Narodowej, Wiktor Kazimierz Grzegorz Kozłowski – nauczyciel Szkoły Praktycznej, uczestniczył w powstaniu listopadowym za co nie mógł powrócić do pracy w lasach rządowych (Heymanowski 2008). Szkoła Szczególna Leśnictwa jak i Instytut Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa były kuźnią leśników i patriotów, którzy w większości nie doczekali odzyskania niepodległości przez Rzeczpospolitą. Dopiero słuchacze Wyższych Kursów Leśnych stali się pierwszym pokoleniem leśników – w odrodzonej Ojczyźnie.

Podziękowania

Dziękuję Pani dr inż. Justynie Nowakowskiej za pomoc merytoryczną w trakcie pisania pracy oraz Kamili Młynarczyk za słowa wsparcia, radę i wiarę w to przedsięwzięcie.

Literatura

- Auleitner A. 1845. Gospodarstwo leśne, czyli proste zasady hodowania, urządzania i ochrony lasów oraz korzystnego z nich użytkowania ze szczególną uwagą na lasy prywatne dla użytku właścicieli ziemiańskich, rządów dóbr i leśniczych praktycznie wyłożone. Nakładem S. H. Merzbacha, Warszawa.
- Auleitner A. 1850. Przewodnik leśny, czyli zbiór treściwych najważniejszych działań gospodarczych ze stosownym podziałem przedmiotów oraz wskazaniem właściwego czasu, w jakim dla utrzymania w dobrym stanie lasów wykorzystane być mają (...), ułożony dla użytku rządów dóbr, nadleśnych i leśniczych. Drukarnia J. Tomaszewskiego, Warszawa.

- Bachulski A. 1935. Auleitner Antoni Walery Izidor. W: Konopczyński W. (red.) *Polski Słownik Biograficzny*. T. 1. Polska Akademia Umiejętności, Kraków. s. 186. Reprint: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Kraków. 1989.
- Barański S. 1969. Wiktor Kozłowski (1791-1858). Jego życie i praca. *Sylwan*, 113 (10): 79-86.
- Chałupka W. 2014. Najstarsze polskie podręczniki leśnictwa w zaborze pruskim na tle XIX-wiecznej polskojęzycznej literatury leśnej. *Studia i Materiały Ośrodka Kultury Leśnej*, 13: 41-70.
- Erlicki F. 1877. Rys historyczny instytutów rolniczo-leśnych w Królestwie Polskiem. Nakładem autora, Warszawa.
- Górski P. 2005. Krzysztof Kluk – ksiądz, przyrodnik, ekolog - propagator racjonalnej gospodarki leśnej. http://www.ciechanowiec.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=1616 (dostęp 08.07.2018 r.).
- Grzywacz A. 2008. Sto dziewięćdziesiąt lat dziejów szkolnictwa leśnego w Warszawie na poziomie akademickim - wprowadzenie. [w:] Grzywacz A. (red.) 2008. *Od Szkoły Szczególnej Leśnictwa do Wydziału Leśnego Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Heymanowski K. 1980. Lasy i leśnictwo polskie w latach rozbiorów w świetle uniwersału królewskiego (w dwusetlecie ogłoszenia). *Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej im. H. Kołłątaja w Krakowie*, 161 (5): 31-47.
- Heymanowski K. 2008. Szkoła Szczególna Leśnictwa w Warszawie. W: Grzywacz A. (red.) 2008. *Od Szkoły Szczególnej Leśnictwa do Wydziału Leśnego Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Kluk K. 1778. Roślin potrzebnych, pożytecznych, wygodnych, osobliwie krajowych, albo które w kraju użyteczne być mogą, utrzymanie, rozmnożenie i zażywanie. Tom II. O drzewach, i ziołach dzikich, lasach etc. Drukarnia Jego Królewskiej Mości i Rzeczyplitey, Warszawa.
- Miklaszewski J. 1938. Praca, nauka, oświata uświadamiająca i społeczna leśnictwa polskiego w pierwszym dwudziestoleciu niepodległości bytu państwa Polskiego. *Las Polski*, 11: 482-508.
- Miklaszewski J. 2008a. Nauczanie i piśmiennictwo leśne w Królestwie Polskim w XIX wieku. Reedycja z: Miklaszewski J. 1907. *Ogólny rzut oka na rozwój leśnictwa w Królestwie Polskim w XIX wieku. Referat przygotowany na I Zjazd Polskich Leśników w Krakowie, 1907 r.* Nakładem Galicyjskiego Towarzystwa Leśnego. Lwów. W: Grzywacz A. (red.) 2008. *Od Szkoły Szczególnej Leśnictwa do Wydziału Leśnego Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Miklaszewski J. 2008b. Wyższe Kursy Leśne w Warszawie. Reedycja z: Miklaszewski J. 1938. *Praca, nauka, oświata uświadamiająca i społeczna leśnictwa polskiego w pierwszym dwudziestoleciu niepodległości bytu państwa Polskiego. Las Polski*, 11: 482-508. W: Grzywacz A. (red.) 2008. *Od Szkoły Szczególnej Leśnictwa do Wydziału Leśnego Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Molenda T. (red.) 1980a. *Reuman Mikołaj*. W: *Mała encyklopedia leśna*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Molenda T. (red.) 1980b. *Wydrzyński Klemens*. W: *Mała encyklopedia leśna*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- O przedmiotach i znajomościach naukę leśnictwa składających. 1820. *Sylwan*, 1 (1): 1-26.
- O Szkole szczególnej Leśnictwa w Warszawie. 1820. *Sylwan*, 1 (4): 68-94.
- O Szkole szczególnej Leśnictwa w Warszawie (Ciąg dalszy). 1823. *Sylwan*, 3 (4): 569-612.
- O Szkole szczególnej Leśnictwa w Warszawie. 1829. *Sylwan*, 6 (2): 167-208.
- Plan naukowy Szkoły Leśnej, przez Radę szkolną na rok 1826/27 postanowiony. 1827. *Sylwan*, 4 (1): 114-116.
- Plan naukowy Szkoły Szczególnej Leśnictwa, przez Radę Szkolną na rok 1828/29 postanowiony. 1828. *Sylwan*, 5 (4): 390- 392.
- Plater L. 1807. *Gospodarstwo leśne*. Wydane nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego Imperatorskiego Uniwersytetu Typografa, Wilno.
- Połujański A. 1854. *Opisanie lasów Królestwa Polskiego i gubernij zachodnich cesarstwa rosyjskiego: Pod względem historycznym, statystycznym i gospodarczym*, Tom 1. Drukarnia Gazety Codziennej, Warszawa.
- Poniatowski S. A. 1778. *Uniwersał Najjaśniejszego Pana za zdaniem Rady przy boku Jego Nieustającej*

- względem borów y lasów w Koronie y w W. X. Lit. Dan w Warszawie 29 Maia 1778. [drukarz nieznan], Warszawa folio, ark.1.
- Przybyszewski M. 2009. Kształcenie dla potrzeb gospodarki na ziemiach polskich w XIX w. http://web.archive.org/web/20090225214155/http://www.historia.terramail.pl/opracowania/wspolczesna/kastalencie_dla_gospodarki.html (dostęp 18.10.2016 r.).
- Reumann M. 1845. Gospodarstwo Łowieckie z historią starożytnego łowiectwa polskiego. Drukarnia S. Olgerbranda, Warszawa.
- Studniarski S. 1930. Wpływ ustroju agrarnego i stosunków politycznych na ustawodawstwo leśne. *Las Polski*, 11: 717-727.
- Szkoła Szczególna Leśnictwa. 1830. *Sylvan*, 7 (4): 31-33.
- Szubert M. 1827. Opisanie drzew i krzewów leśnych Królestwa Polskiego. Drukarnia N. Glücksberga, Warszawa.
- Wieczorek T. 2008. Z dziejów Instytutu Agronomicznego w Marymoncie. Reedycja z: Wieczorek T. 1991. Z dziejów Instytutu Agronomicznego w Marymoncie. *Agricola*, 14: 1-8. W: Grzywacz A. (red.) 2008. Od Szkoły Szczególnej Leśnictwa do Wydziału Leśnego Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Więcko E. 2008. Powstanie i rozwój Wydziału Leśnego SGGW. W: Grzywacz A. (red.) 2008. Od Szkoły Szczególnej Leśnictwa do Wydziału Leśnego Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Wydrzyński K. 1853. Przewodnik dla służby leśnej rządowej. Nakładem Redakcyi Sylwana, w drukarni S. Orgelbranda, Warszawa.
- Wydrzyński K. 1862. Urządzenie lasów w Królestwie Polskim. Nakładem Gazety Rolniczej. Warszawa.
- Zawadzki W. (red.) 1963. Polska stanisławowska w oczach cudzoziemców, t. 1. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Żabko-Potopowicz A. 1960. Dzieje piśmiennictwa leśnego w Polsce do roku 1939. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej*, ser. B, 3: 3-138.

Ryszard Młynarczyk
Seksja Historii i Przynsposobienia Wojskowego Leśników
Koło Naukowe Leśników Wydział Leśny, SGGW w Warszawie
er.mlynarczyk@gmail.com